

Motion till riksdagen

1988/89:Fi501

av Bengt Westerberg m.fl. (fp)
Den offentliga sektorns förnyelse

Mot.
1988/89
Fi501

A. Inledning

I denna motion redovisas folkpartiets syn på den offentliga sektorns förnyelse. Vi förespråkar en politik som gör det möjligt att förena en ambitiös välfärdspolitik med en kraftigt ökad valfrihet.

Även om mycket är bra i den offentliga sektorn, är vår ambition att medborgarna skall få mer valuta för skattepengarna. Det är orimligt att människor i ett av världens rikaste länder inte snabbt kan få genomgå en livsviktig operation, inte har frihet att välja barnomsorg, inte vet om polisen har resurser att utreda ett brott man har blivit utsatt för eller inte är säkra på att våra rekordhöga skatter används på effektivaste möjliga sätt.

I motionen presenteras ett 37-punktsprogram som kan sammanfattas i följande fem huvudpunkter:

- *Öka valfriheten!* Människor måste i större utsträckning få möjligheter att själva välja den utformning av individuella tjänster, bl.a. barnomsorg, skola och sjukvård, som passar dem bäst. Vi vill ha en ökad valfrihet såväl inom den offentliga sektorn som mellan offentliga och enskilda alternativ.
- *Värna kärnområdena!* Det finns uppgifter som bara kan fullgöras av den offentliga sektorn, bl.a. rättsväsende, miljövård, försvar samt stöd till kultur och grundforskning. En hörnsten i folkpartiets politik är att dessa funktioner sköts på ett tillfredsställande sätt.
- *Öka effektiviteten!* Effektiviteten i den verksamhet som den offentliga sektorn i dag bedriver måste öka. Det finns inte något entydigt samband mellan resursinsats och produktionsresultat. Avgörande för resultatet är hur resurserna disponeras och produktionen organiseras.
- *Släpp personalen loss!* Det är i mycket hög grad de anställdas motivation och kompetens som avgör kvalitet, service och effektivitet i produktionen av tjänster. En huvuduppgift inför 1990-talet är att frigöra den kraft som finns hos de offentliganställda.
- *Utveckla politikerrollen!* Politikerna fyller i den offentliga sektorn många funktioner: konsumenternas företrädare, skattebetalarnas representanter, de offentliganställdas arbetsgivare samt som de ytterst ansvariga för målsättning och produktion. För att den offentliga sektorn skall fungera bra måste politiker ha praktiska möjligheter att fullgöra dessa funktioner.

I dag upplever många politiker att de står inför ett olösligt dilemma: höjs

skatterna uppstår skatteflykt, pressar man de interna kostnaderna uppstår personalflykt, minskas servicen flyr konsumenterna (om de har några alternativ). En slutsats som vissa politiker drar är att själva fly det politiska arbetet och ägna sig åt mindre pressande uppgifter. Men om politikerflykten skulle få en större utbredning innebär detta en fara för vårt folkstyre.

Sektor i centrum

Den offentliga sektorn påverkar i hög grad vår välfärd: vilken trygghet vi har om vi blir sjuka, vilken omsorg och undervisning våra barn får, vilken valfrihet och integritet vi har rätt till inom den sociala servicen, hur höga skatter vi skall betala.

Den offentliga sektorn bör vara ett instrument för frihet, rättvisa och solidaritet. Den skall svara för nationens yttre och inre säkerhet.

Men den offentliga sektorn kan också bli ett hot mot friheten, rättvisan och solidariteten, t.ex. om utrymmet för individuella lösningar blir för litet, om den offentliga verksamheten brister i effektivitet och lyhördhet för medborgarnas behov eller om skattetrycket blir så högt att viljan att arbeta och spara hämmas och utrymmet för privat konsumtion blir alltför litet.

Växande sektor

Sverige har enligt folkpartiets mening nått skattetaket, d.v.s. ytterligare skattehöjningar skulle vara skadliga för den ekonomiska utvecklingen. De totala skatterna är redan för höga och måste sänkas. Samtidigt finns emellertid ett stort behov av utökade eller förbättrade offentliga insatser på flera områden.

Många föräldrar står i daghemsköer. Många äldre lider i väntan på att få genomgå en operation. Det finns otillräckliga möjligheter för äldre och handikappade att få vård och omsorg i hemmet och de som bor på institutioner saknar ofta rätt till ett eget rum. Försvaret, polisen, miljövården och kulturminnesvården har svårt att klara sina uppgifter.

Vi kan inte som hittills under efterkrigstiden möta den offentliga sektorns problem med fortsatta skattehöjningar. Det innebär inte nödvändigtvis att den offentliga sektorn måste räkna med enbart samma reala resurser som i dag. Med ekonomisk tillväxt kan den även vid sänkt skattetryck få resurstillskott. Men jämfört med 1950-, 60- och 70-talen innebär det under alla förhållanden en kraftig uppbromsning i expansionen.

En balanserad samhällsekonomisk utveckling kräver enligt långtidsutredningen att den statliga konsumtionen minskar med en halv procent per år under de närmaste åren. Kommunernas expansion måste begränsas till 1,2 procent, vilket är mindre än hälften av vad som har gällt hittills under 1980-talet. Dessa siffror understryker vikten av att hitta former för den offentligt finansierade verksamheten som är så effektiva som möjligt.

Länge ledde otillfredsställande produktionsresultat omedelbart till krav på ökade resurser. Man kan förstå om det låg nära till hands för chefer och anställda att framföra sådana krav. Men myten om det entydiga sambandet mellan resursinsats och produktionsresultat var också behaglig för politiker. Resursinsatsen är förhållandevis lätt att politiskt kontrollera och att tillföra

nya resurser till en verksamhet är alltid populärt. Betydligt svårare blir det när man måste ställa krav på att en verksamhet skall effektiviseras.

Att den offentliga sektorns problem inte enbart är en resursfråga understryks av det faktum att den aldrig har haft mer resurser än i dag och att inte något annat västland har en större offentlig sektor sett i relation till folkmängden. Statskontoret har visat att bl.a. barnomsorgen i Sverige är avsevärt dyrare än i andra nordiska länder utan att detta märks i form av påtagligt högre kvalitet.

Variérande sektor

Inom den offentliga sektorn finns mycket stora variationer. En del verksamheter bedrivs mycket effektivt, medan andra är sämre skötta. På vissa håll råder stora brister. På andra håll finns överskott.

Så är det naturligtvis också i näringslivet. Ändå är diskussionen om den offentliga sektorns problem mer livlig. Det beror på att de viktigaste korrigeringsinstrumenten här är offentlig debatt och politiska beslut. I näringslivet finns ett annat kontrollsystem, nämligen konkurrensen på marknaden. Att kvaliteten, effektiviteten och inriktningen på den offentliga produktionen står i den politiska debattens centrum är alltså inte ett uttryck för att det bara är här som det finns problem.

Viktig sektor

Många offentliganställda känner sig angripna i debatten om den offentliga sektorn. Vi tror visserligen att det finns allvarliga problem och att stora förändringar är nödvändiga. Men det verkliga hotet mot de offentliganställdas trygghet och tillfredsställelse i arbetet kommer inte från oss utan från dem som blundar för problemen och motarbetar varje förändring.

Den offentliga sektorns verksamhet är betydelsefull och vi vill göra den ännu bättre. Att intressera sig för dess problem är inte, som det ofta framställs i debatten, att nedvärdera det arbete som de offentliganställda utför. Just därför att de offentliganställda har så viktiga uppgifter vill vi bättre ta till vara deras engagemang och kompetens. Det förekommer i dag en omfattande misshushållning med mänskliga resurser i den offentliga sektorn. Därför måste stat och kommun bli bättre arbetsgivare.

B. Den offentliga sektorns problem

Mycket i den offentliga sektorn är bra, många offentliganställda trivs och de flesta människor anser att de får en bra service. Men det är naturligt för ett politiskt parti att fokusera sitt intresse på problemen. Det är svårigheterna, inte glädjeämnen, som fordrar politiska insatser. Detta innebär dock inte att det alltid är politikerna som skall peka ut de konkreta lösningarna. Men politiker skall kunna bidra till en organisation som inte onödigtvis försvårar att någon finner och kan genomföra lämpliga lösningar.

Kvantiteten

Ett av de största framstegen i välfärdssamhället är att kvantitativa brister inom den sociala sektorn i stor utsträckning har byggts bort. Fortfarande finns dock exempel på att kvantiteten är otillräcklig. Även mitt i välfärdssamhället förekommer allvarlig ofärd. Det är t.ex. oacceptabelt att människor inte snabbt kan bli opererade i ögat, höften eller hjärtats kranskärl om de behöver det.

Även vad gäller kollektiva tjänster, d.v.s. sådana tjänster som inte konsumeras individuellt, finns kvantitativa problem, t.ex. polisbrist, otillräckliga ubåtsjaksresurser och för lite personal på vissa miljövårdsmyndigheter.

Kvaliteten

Många kritiker gör gällande att kvaliteten i den offentliga tjänsteproduktionen har sjunkit. Skolan anses av många inte leva upp till förväntningarna trots att den är dyrast i världen. Barnomsorgen och sjukvården kritiserar för kvalitetsbrister beroende bl.a. på hög personalomsättning. Detsamma gäller hemtjänsten i många kommuner.

Ibland präglas den offentliga servicen av krångel, opersonlighet, bristande respekt för integriteten och bristande tillgänglighet. Den brist på valfrihet som ofta finns är naturligtvis också en kvalitetsbrist.

Kvalitetsfrågorna har blivit viktigare då den offentliga sektorn har gått från en expansionsfas till en mognadsfas. För några årtionden sedan var problemet inom många områden att det rådde klara bristsituationer. För den offentliga sektorn gällde det att mobilisera resurser och åstadkomma en så snabb kvantitativ ökning som möjligt.

Men i dag har vi på många områden nått en mognadssituation. De grundläggande behoven har blivit tillgodosedda och medborgarna ställer därför större krav på kvalitet, service och individuell anpassning. Det är betydligt svårare att med den offentliga sektorns traditionella metoder och organisation möta dessa krav.

Effektiviteten

För att få fram fakta till diskussionen bl.a. om den offentliga sektorns effektivitet inrättades av mittenregeringen 1981 expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO) inom finansdepartementet. ESO har sedan dess utkommit med ett stort antal rapporter som bl.a. har försökt att bedöma hur produktiviteten har utvecklats i statlig och kommunal verksamhet.

Enligt dessa mätningar sjönk produktiviteten med i genomsnitt 1,5 procent per år under 1970-talet. I en bilaga till långtidsutredningen konstateras att om produktiviteten hade varit oförändrad skulle statens upplåningsbehov blivit över 100 miljarder kronor mindre än det i själva verket blev.

Beror det dåliga resultatet på den sociala servicens karaktär, att man inte kan räkna med något annat i en så personalintensiv verksamhet? Mycket tyder på att det inte är så. Studier visar nämligen att det finns stora variationer mellan olika produktionsenheter. Om t.ex. alla sjukhus skulle ha haft samma produktivitetsutveckling under 1970-talet som det bästa av de

undersökta, så skulle 1970-talets negativa produktivitet utveckling ha förbytts i en positiv utveckling.

Under 1980-talet tycks också produktivitet utvecklingen ha förbättrats hos många offentliga producenter, vilket bl.a. kan vara en följd av hårdare kontroll av resurstilldelningen och större krav på rationaliseringar.

Personalen

Den offentliga sektorn har fått allt svårare att rekrytera och behålla personal. De problem som tidigare gällde några få specialiserade yrkesutövare har nu blivit mer generala. Det har kommit många larmrapporter om detta under 1980-talet:

- Daghem och vårdavdelningar stängs p.g.a. personalbrist.
- Domare, officerare, skattejurister och tekniker hoppar av till mer lönsamma arbeten i näringslivet. Var åttonde lägstadielärare har lämnat yrket i förtid sedan 1980.
- 75 % av socialsektorerarna uppgav i en undersökning att de ofta upplever sitt arbete som psykiskt pressande. Sjukskrivningsfrekvensen är hög, liksom personalomsättningen.
- En IMU-undersökning som presenterades i början av 1988 visade att andelen förvärvsarbetande som helst skulle vilja arbeta i den offentliga sektorn sjönk från 40 till 30 procent mellan 1984 och 1987. Av dem som arbetade i privat tjänst 1987 föredrog 73 procent att vara kvar i denna sektor medan endast 50 procent av de offentliganställda föredrog den offentliga sektorn.

Det finns också undersökningar som visar att de offentligt anställda ofta har en mer negativ bedömning än privatanställda t.ex. vad gäller befogenheter att planera sitt dagliga arbete, att någon i ledningen lägger märke till eller gör något extra för den anställde om hon gör en extra insats eller ett bättre jobb än vanligt, att man får lön efter det som presteras och att det finns goda möjligheter att avancera och göra karriär.

Mycket talar för att stora delar av den offentliga sektorn, inte minst inom det sociala området, har eftersatt personalutbildning och kompetensutveckling. Volvo har lika många anställda som den svenska hemtjänsten. Men Volvo satsar fem gånger så mycket inom detta område som hemtjänsten.

C. Målet är välfärd med valfrihet

Vid sidan av de traditionella kollektiva tjänsterna (försvar, rätt sväsende m.m.), som syftar till att skapa yttre och inre säkerhet, är den offentliga sektorns främsta uppgift att garantera alla medborgare en social trygghet och välfärd.

Ett välfärdssamhälle kan inte fungera utan en stor offentlig sektor. Folkpartiet har varit med om att bygga upp dagens välfärdssystem och vi slår vakt om den generella välfärdspolitik som innebär att alla medborgare har rätt till en ekonomisk trygghet och en god social service.

Vi avvisar ett system där plånboken avgör om man skall få en god eller dålig social service. Vi vill i stället utveckla välfärden genom att uppsöka och

undanröja den ofärd som alltjämt finns kvar och genom att öka valfriheten vad gäller vård, omsorg och utbildning.

Mot. 1988/89
Fi501

Produktion och finansiering

Kommuner och landsting dominerar i dag produktionen av social service. Friheten att få välja något annat är oftast en realitet bara för dem som har mycket pengar. De kan alltid betala för privata daghem och skolor utan statsbidrag och de kan också gå till läkare som inte får någon ersättning från sjukförsäkringen.

Med våra liberala utgångspunkter är det viktigt att öka valfriheten för alla människor. Genom socialförsäkringar och skatter skall alla ges ekonomiska möjligheter till social service när den behövs. Dessa tjänster bör alltså i huvudsak finansieras kollektivt. Men av detta följer inte att politikerna skall bestämma hur de sociala tjänsterna skall se ut eller att alla dessa tjänster måste produceras inom den offentliga sektorn.

De enskilda människorna måste i större utsträckning själva få välja utformning på den sociala servicen. De skall även ha möjlighet att välja mellan privata och offentliga producenter. Ersättningen från försäkringskassan, staten eller kommunen skall vara densamma oavsett individens val.

Även i framtiden kommer vi med en sådan politik att betala förhållandevis höga skatter. Vår övertygelse är att människor är beredda att göra detta om de känner att de får en bra service och att de får större möjligheter att välja mellan olika alternativ.

Vem hotar välfärden?

Socialdemokraterna hävdar att en politik som ifrågasätter de offentliga monopolerna hotar välfärden. Denna uppfattning är orimlig av två skäl. För det första innebär vår politik att valfriheten ökar, vilket i sig innebär en ökad välfärd. För det andra innebär den ökade valfriheten en stimulerande konkurrens inom den offentliga sektorn samt mellan offentliga och enskilda alternativ. Detta gör att nya och mer effektiva former av service lättare kan växa fram. Medborgarna kan få mer valuta för skattepengarna.

Om någon politik kan hota den svenska välfärden, är det ett dogmatiskt vaktslående kring de offentliga monopolerna. Om vi inte prövar alla vägar till en förnyad social service, kan vi inte till rimliga kostnader och inom rimlig tid bygga bort daghems- och operationsköer, förbättra kvaliteten i skolan och hemtjänsten eller höja löner och förbättra arbetsvillkoren tillräckligt för de offentligt anställda.

Att klara alla dessa mål kommer att bli svårt nog ändå. Och om man fortsätter höja skatterna, är risken uppenbar att ekonomins utvecklingsförmåga allvarligt skadas, vilket i sin tur skulle hota välfärden ytterligare.

D. Medlen är två reformationer

Det finns två huvudstrategier för förbättring av den verksamhet som den offentliga sektorn i dag bedriver: dels en inre reformation (ökad flexibilitet inom den offentliga verksamheten), dels en yttre reformation (ökad konkurrens genom att enskilda alternativ stimuleras). Fdkpartiet anser att bägge

dessa reformationer behövs. Den inre reformationen innebär att människor får större valfrihet i den offentliga servicen. Politiker skall ange mål och kontrollera resultat – inte lägga sig i alla detaljer. De anställda – som besitter den största sakkunskapen och erfarenheten – måste få större utrymme för sin professionalism. Den yttre reformationen släpper fram enskilda initiativ. Då ökar mångfalden och människors valfrihet. Då tvingas alla aktörer bli effektivare. Ökad konkurrens stimulerar därför också den offentliga verksamheten.

Den inre reformationen

Den offentliga sektorn bygger ofta på en form av industriellt stordriftsideal som är mindre lämpligt för individuella tjänster. Det har tagit sig uttryck i bl.a. storkommuner, storskolor, storsjukhus och stora förvaltningsbyggnader. En långtgående standardisering och enhetlighet har eftersträvat. Alla barn skall ha samma undervisning. Alla patienter skall behandlas lika. Organisationen är hierarkisk. Avståndet mellan dem som fattar de avgörande besluten och dem som har den direkta kontakten med konsumenterna är ofta stort, varför konsumentstyrningen blir dålig.

Dessutom har den offentliga personalpolitiken varit mycket konservativ och stel. Felet ligger inte enbart hos arbetsgivarna utan beror även på fackliga krav. Antal tjänsteår och formella meriter har ofta betytt mer än kompetens och skicklighet. Möjligheterna att ta egna initiativ och att få personlig utdelning för kreativa idéer är alltför begränsade. Lönesättningen är för stel och lönenivåerna för sammanpressade.

Ett viktigt syfte med en ny arbetsorganisation inom bl.a. den sociala servicen är att stimulera kreativiteten. (Däremot ställs ofta sådana krav på myndighetsutövningen – förutsägbarhet, likformighet etc – att kreativitetsidealet måste få mindre betydelse där.)

De offentliganställdas kreativa insatser blir särskilt viktiga då kraven på kvalitet och kundanpassning växer, samtidigt som den offentliga sektorn inte kan fortsätta att öka sin andel av resurserna. Genom att låta de anställda få utlopp för sitt skapande blir det förmodligen också lättare att rekrytera och behålla kvalificerad personal.

Kreativt arbete utförs i regel individuellt eller i små grupper. Därför är ofta små enheter med stort eget ansvar den mest lämpliga organisationsformen. Kreativitet förutsätter också möjlighet till oplanerade och okonventionella kontakter – att formella gränser och traditionella revir kan överskridas. Ledningen måste uppmuntra experiment. Misstag måste tolereras.

Bra chefer är nödvändiga för att få en verksamhet att fungera och utvecklas. Daghem, skolor och sjukhem med identiska förutsättningar kan vara olika som natt och dag beroende på cheferna. En chef måste våga vara ledare, ta ansvar, fatta obehagliga beslut, säga sin åsikt. Det förutsätter att man har kunskaper och egenskaper som gör att man vinner respekt och ger inspiration.

En viktig ledaruppgift är att utveckla en egen förvaltningskultur och en yrkes stolthet bland de anställda. Utan tvekan finns det en del kunskap om organisationsutveckling att hämta från näringslivet. Men det är farligt att bara söka efter yttre inspiration. Den offentliga sektorn bör också utveckla

de egna traditionerna och det unika i den offentliga verksamheten.

För att leda starkt decentraliserade organisationer fordras bättre resultatuppföljning. Ledningen skall i högre grad styra verksamheten genom att se på resultatet inom olika enheter, inte genom att i förväg godkänna varje detalj. Detta fordrar att det finns klara mål och att de anställda känner till dem. Chefer måste kunna motivera och entusiasmera medarbetarna till att nå de fastställda målen. Den som gör särskilt värdefulla insatser skall få erkänsla och uppmuntran för detta.

Ett huvudinslag i den socialdemokratiska regeringens förnyelsearbete för den offentliga sektorn har varit olika servicekampanjer. Det finns många exempel på stela organisationer där sådana kampanjer säkert är berättigade.

Men det ligger en fara i att koncentrera sig på servicekampanjer. Dålig service är ofta ett symptom på underliggande och allvarigare problem: monopol, dålig information till de anställda, dålig internutbildning, oklara mål, otillräckliga resurser och befogenheter för frontpersonalen etc. Ingen anställd vill vara otrevlig och ge dålig service. Med en bra arbetsorganisation och ledning kan servicen också bli bra.

Dessutom är inte det främsta syftet med all offentlig verksamhet att ge individanpassad service. Även om vänligt bemötande etc också kan vara viktigt så ställs helt andra krav på myndighetsutövning än på andra tjänster. Myndighetsutövning handlar ofta om likformig regeltillämpning snarare än individanpassning. Rättssäkerheten fordrar att synpunkter inhämtas från alla berörda och att det är möjligt att överklaga ett beslut, vilket kan komma i konflikt med servicekulturens krav på snabbhet, flexibilitet och decentralisering.

Mitt i det glada servicebudskapet finns det anledning att försöka återupprätta en del av den gamla myndighetstraditionen med dess ämbetsmannansvar. Det är förödande om det sprider sig en känsla hos svenska folket att den offentliga förvaltningen låter sin rättstillämpning påverkas av politiska eller andra otillbörliga hänsyn eller att svenska ämbetsmän står handfallna i kritiska och oväntade situationer.

Om det inte görs en skillnad mellan servicekraven på individuella tjänster som vård, omsorg och utbildning å ena sidan och å andra sidan kollektiva tjänster som rättsväsende, försvar och skatteförvaltning finns risker för att den förra typen av tjänster blir byråkratisk och likriktad samtidigt som den senare typen blir lössläppt och godtycklig.

Den yttre reformationen

På en konkurrensmarknad är ett företags överlevnad inte garanterad utan det måste ständigt sträva efter att behålla kunder och bli bättre. En politik som stimulerar konkurrens och enskilda alternativ innebär därför möjligheter till bättre och billigare service.

Enskilda alternativ har stor betydelse som nyskapare, katalysatorer och inspirationskällor också för den offentliga sektorn. Det finns många exempel på att enskilda alternativ har fört fram nya idéer som sedan har fått bredare genomslag, allt ifrån samskolor och barnkrubbor till cityakuter och hemläkarjourer.

Men för att spela denna roll måste alternativen få rimliga villkor för sin verksamhet. Inte ständigt känna flåset från myndigheterna i nacken, bli misstänkliggjorda av politiker, begravas i blanketter eller tvingas till godtyckliga anpassningar för att passa in i byråkratiska mallar.

Behovet av konkurrens och mångfald är stort inte minst inom den sociala sektorn eftersom människors önskemål är starkt varierande och kännedomen om effekterna av olika metoder är begränsad. Vi vet t.ex. för litet om vilken pedagogik som är bäst för olika ungdomar och hur olika missbrukare bäst bör behandlas.

Socialdemokrater framför ofta orimliga och kränkande argument mot enskilda alternativ, t. ex. att de sociala entreprenörerna är ute efter att göra vinster på att ge människor dålig service. Detta är en förolämpning mot dem som arbetar i de enskilda alternativen. De drivs normalt av ett starkt personligt engagemang och tjänar ofta relativt litet i förhållande till arbetsinsatsen.

Även om någon entreprenör skulle tjäna mycket pengar, är det inte särskilt upprörande. Om någon tillhandahåller en ovanligt bra eller effektiv social tjänst, är det väl bättre än att denne i stället skulle ha lagt ner sin företagarbegåvning på att producera något umbärligt eller t o m onyttigt? Varför skulle det vara mindre moraliskt att tjäna pengar på sjukvård än på medicintillverkning eller mindre moraliskt att få en företagarinkomst än en läkarlön?

Att utsätta den offentliga sektorn för konkurrens är enligt många socialdemokrater ett hot mot de offentliganställdas sysselsättning och trygghet. Detta påståande innebär dels en underskattning av den offentliga sektorns konkurrensförmåga, dels en felaktig uppfattning av konkurrensens betydelse på arbetsmarknaden. Enskilda alternativ ger de i dag offentliganställda en mer varierad arbetsmarknad. Fler arbetsgivare kommer att konkurrera om arbetskraften. Dessutom ökar möjligheterna för dem som vill starta ett eget företag.

Den sociala sektorn är i dag starkt dominerad av kvinnor. Att stimulera entreprenörerna här innebär ofta att släppa loss den skapande kvinnan. Därför är detta en viktig jämställdhetsfråga. Varför skall entreprenörer uppmuntras inom traditionellt manliga områden men motarbetas i sektorer där kvinnor dominerar?

Socialdemokraterna hävdar vidare att de privata tjänsterna, p.g.a. vinstintresset, blir ovanligt dyra och dåliga samt att det bara är de rika som skulle kunna utnyttja dessa tjänster. För det första är detta plånboksargument inte alls relevant mot folkpartiets politik. (Se avsnittet "Produktion och finansiering" ovan!) För det andra förefaller det litet märkligt att de rika vill använda sina förmögenheter på extra dålig social service. Över huvud taget är det en förolämpning mot medborgarna om man tror att de kommer att välja en dyr och dålig service om de får ökad valfrihet. Det är bara alternativ som är tillräckligt bra och billiga som kan klara sig i konkurrensen.

Det finns undersökningar av tandvård, vårdcentraler, sjukhem o.s.v. som visar att de privata alternativen ofta har klart lägre kostnader utan att kvalitetskraven eftersätts. Det som gör att offentlig produktion blir dyrare kan t.ex. vara högre kostnader för biträdespersonal, administration, utrustning och lokaler. Privata entreprenörer har en starkare ekonomisk motiva-

tion till effektivitet. De kan lättare förverkliga olika idéer till förbättringar.

Enskilda alternativ kan också ha fördelar som inte är mätbara i ekonomiska termer, t.ex. i form av personligt engagemang, starkare profilering och mindre institutionsprägel. Idéburna alternativ som drivs av t.ex. föreningar och kyrkor kan tillföra kvaliteter som är svåra att föra in i den offentliga verksamheten.

Detta innebär givetvis inte att enskilda alternativ alltid är bättre än offentliga. Däremot kan man utgå ifrån att en offentlig producent blir bättre om den utsätts för konkurrens. Även konkurrens mellan olika offentliga producenter kan ha en sådan effekt.

Om offentliga och privata producenter konkurrerar, är det viktigt att det sker på lika villkor. Om en offentlig producent utformar ett anbud, måste den acceptera samma risker som den privata producenten. Den offentliga producenten skall t.ex. inte kunna räkna med generösare tilläggsanslag om pengarna inte skulle räcka, än vad den privata entreprenören erbjuds.

Privata alternativ inom den sociala sektorn bör stå under offentlig insyn och kontroll. Om t.ex. vissa kvalitetskrav inte är uppfyllda, skall den offentliga finansieringen kunna dras in.

Att främja enskilda alternativ är viktigast när det gäller individuella tjänster som t.ex. skola, barnomsorg, äldreomsorg och sjukvård, eftersom det ökar valfriheten. Men det finns också en rad andra tjänster där enskilda alternativ är viktiga, även om någon individuell valfrihet inte är möjlig. Exempel på sådana tjänster är gatu- och parkskötsel, transporter, fastighetsförvaltning, renhållning, städning och matlagning.

Genom entreprenadupphandling av dessa tjänster kan konkurrensen öka. I vissa fall kan man dra nytta av småföretagandets fördelar. I andra kan samordningsvinster och stordriftsfördelar utnyttjas genom att externa producenter anlitas. Ett annat motiv för entreprenader är att det inom många områden finns företag och föreningar som redan har en speciell kompetens uppbyggd som det offentliga saknar. Genom att köpa tjänster i stället för att bygga upp en egen produktionsapparat ökar ofta flexibiliteten. Det går då lättare att snabbt öka eller minska kapaciteten.

Även privata entreprenörer kan naturligtvis vara ineffektiva om de inte är utsatta för konkurrens eller om de offentliga organen är dåliga uppköpare. Särskilt för upphandling av tjänster är det viktigt att utveckla en god teknik, eftersom tjänster normalt inte kan demonstreras före ett köp. Kontraktsvillkoren måste medge politisk insyn i verksamheten. Det måste finnas möjligheter att byta entreprenör med jämna mellanrum.

Ibland innebär den yttre reformationen inte enbart att stimulera enskilda alternativ vid sidan av det offentliga, utan t o m att det offentliga helt bör avstå från att producera en vara eller tjänst.

En avveckling av det offentliga ägandet skulle troligen medföra att företagen sköts effektivare. Dessutom skulle politiker få mer tid att ägna sig åt problem som marknaden inte kan lösa. Gränserna för offentlig affärsverksamhet bör ständigt granskas kritiskt eftersom bl.a. den tekniska utvecklingen påverkar vad som är lämpligt för det allmänna att sköta.

I Sverige driver stat och kommuner affärsverksamhet både i skydd av monopol och i branscher med konkurrens från enskilda företag. Monopol

innebär alltid risker för ineffektivitet, stelhet och bristande intresse för konsumenterna. Myndigheter som också driver konkurrensutsatt verksamhet kan frestas att felaktigt bokföra utgifter på myndighetsutövningen och därigenom uppnå goda affärsresultat även om verksamheten skulle vara mindre effektiv än den som enskilda företag bedriver i branschen. Konkurrerande företag riskerar att slås ut.

Under senare år har en allt större del av den kommunala verksamheten lagts ut på bolag. Ett skäl har varit att verksamheten då kan bedrivas mer flexibelt och affärsmässigt. Samtidigt har bolagsformen vissa nackdelar ur demokratisk synpunkt t.ex. vad gäller offentlig insyn och politisk kontroll. Därför bör myndighetsfunktioner inte läggas ut på bolag. För renodlad affärsverksamhet bör prövas om det verkligen är nödvändigt med offentligt ägande. Vidare bör man överväga om en del av de regler – t.ex. för lönesättningen – som gör att kommunala bolag kan bedrivas effektivare också kan överföras till den kommunala förvaltningen.

Bägge reformationerna behövs

Både den inre och den yttre reformationen är nödvändiga i förnyelsearbetet. De är komplement – inte alternativ. Det är uppenbart att den yttre reformationen inte är tillräcklig, dels därför att enskilda alternativ inte är möjliga t.ex. inom stora delar av myndighetsutövningen, dels därför att den offentliga sektorn även fortsättningsvis kommer att ha stor betydelse inom många områden där konkurrens är möjlig och önskvärd. Enbart en yttre reformation skulle utarma den offentliga sektorn.

Lika uppenbart är att den inre reformationen inte är tillräcklig. Alla goda idéer kan inte komma till sin rätt i en aldrig så flexibel och kreativ offentlig sektor. Det finns alltid initiativrika människor och goda idéer som passar bäst i fristående företag, kooperativ, ideella föreningar eller andra organisationer. Därför behövs den yttre reformationen.

Även av ett annat skäl är det ett misstag att tro att brukarinflytande och decentralisering inom den offentliga sektorn kan ersätta en uppluckring av monopolen. Om de offentliga producenterna blir konkurrensutsatta underlättar detta i själva verket en decentralisering av den offentliga sektorn.

Att decentralisera ett system som inte bygger på valfrihet och konkurrens medför nämligen vissa svårigheter. Att ett självständigt företag kan vara effektivt utan centralstyrning beror på att konkurrensen stimulerar till effektivitet. Det är de ständiga signalerna från marknaden som möjliggör att företag successivt kan förbättra sin effektivitet.

Det är mycket svårare för monopol att göra riktiga avvägningar. Utan konkurrens blir dessutom stimulanserna till effektivitet små. De ansvariga kan dra sig för att vidta effektivitetsbefrämjande åtgärder som är obekväma eller obehagliga. Finns det inte konkurrens måste därför ofta någon form av centralstyrning tillgripas.

Yttre reformer står därför inte i motsatsställning till interna reformer i den offentliga verksamheten. Tvärtom, den yttre reformationen underlättar den inre. I grunden handlar de om samma sak.

Såväl den yttre som den inre reformationen innebär att politiker mer bör

ägna sig åt att formulera mål och kontrollera resultat. Ett större ansvar för verkställigheten läggs på dem som utför servicen oavsett om de är privat eller offentligt anställda. Avreglering och decentralisering är alltså gemensamt för bägge reformationerna. I bägge fallen måste man ta tillvara den stimulans som konkurrensen innebär.

E. Hindret är socialdemokratin

Ett av huvudnumren för den nyutträdde socialdemokratiska regeringen 1982 skulle vara en väsentligt mer positiv inställning till avbyråkratisering och annan förnyelse av den offentliga sektorn än vad socialdemokraterna tidigare hade visat. Detta markerades av att ett civildepartement inrättades med Bo Holmberg som chef.

Även om en del har åstadkommit, blev "förnyelsekampanjen" en dubbel besvikelse. Arbetet på en inre reformation har varit tämligen misslyckat medan regeringen har lyckats förhindra en yttre reformation.

Höstens regeringsombildning och vissa kommentarer från den nye civilministern tyder på att även regeringen nu har insett att det behövs en betydligt mer kraftfull politik för den offentliga sektorns förnyelse.

Flopp för den inre reformationen

Motgångarna blev många i förnyelsearbetet. "Den stora propositionen" om den offentliga sektorns förnyelse som skulle ha kommit före valet 1985 blev i stället en tämligen innehållslös regeringskrivelse som med rätta mötte förstrött intresse i riksdagen och den allmänna debatten. I brist på konkreta reformförslag har regeringen i olika propositioner föreslagit att några välmående formuleringar om service, målstyrning etc skall skrivas in i olika lagar.

Lönepolitiken fördes efter ett par år över från civil- till finansdepartementet trots att en av huvudtankarna då civildepartementet inrättades var att samla ansvaret för den offentliga sektorns organisation, löner och personal till ett departement. Hösten 1988 återfördes lönefrågorna till civildepartementet.

Försöksverksamheten med en samordnad länsförvaltning blev vingklippt på grund av att den viktigaste statliga länsmyndigheten – länsarbetsnämnden – hölls utanför och genom att olika alternativa modeller inte fick prövas. Frikommunförsöket har inneburit många besvikelser eftersom uppdrag har fördröjts, förändrats eller förhindrats av kanslihuset trots att socialdemokratiska "nytänkarkommuner" har varit klart överrepresenterade i försöket.

Både då det gäller länsförvaltningsförsöket och frikommunerna har frågan om utvärdering och förslag till permanenta regler skötts illa. Riksdagen har i flera fall, t.ex. lokalnämndslagen, tillbakavisat förslag som har varit dåligt underbyggda.

Stopp för den yttre reformationen

Regeringen har däremot varit framgångsrik i att försvåra den yttre reformationen. Det finns många exempel på att socialdemokraterna sedan 1982 har förstärkt de offentliga monopolen och försvårat för enskilda alternativ:

- Daghem som drivs av företag har i praktiken förbjudits genom "lex Pyslingen". Om kommunerna anlitar sådana företag utgår inga statsbidrag alls. Och om t.ex. ett par förskollärare vill starta ett daghem i föreningsform utgår statsbidrag bara om de bedriver verksamheten som föräldrakooperativ eller om de tillämpar en "etablerad alternativ pedagogik", d.v.s. i praktiken Montessori- eller Waldorf-pedagogik.
- Socialdemokraterna har också skärpt reglerna för öppethållande, vilket har ställt till problem för enskilda daghem. Den socialistiska riksdagsmajoriteten genomdrev även en kraftig försämring av statsbidragen till föräldrakooperativ 1984, vilket medförde att många sådana daghem kommunaliserades. Senare tvingades socialdemokraterna dock införa mer generösa statsbidrag till föräldrakooperativ.
- "Dagmarreformen" inom sjukvården innebär att politikerna, inte medborgarna, skall avgöra fördelningen mellan offentlig och privat sjukvård samt att etableringsfriheten för läkare och sjukgymnaster i praktiken avskaffades i de delar av landet där de flesta människor bor.
- Socialdemokraterna slår vakt om etableringskontrollen för tandläkare trots att det inte längre finns någon brist på tandläkare. Socialdemokraterna anser att folktandvården skall svara för minst 35 procent av tandvården för vuxna i stället för att människor själva får avgöra fördelningen. På längre sikt skall folktandvårdens andel, enligt socialdemokraterna, vara 50 procent.
- Ersättningarna från sjukförsäkringen till de privata vårdgivarna har inte räknats upp i takt med kostnadsutvecklingen.
- Socialdemokraterna har inte visat något intresse för att öka konkurrensen i radio och TV utan tvärtom tagit olika initiativ i syfte att ytterligare inskränka människors frihet att själva välja vad de skall se på TV.

Det går också att hitta många kommuner och landsting där socialdemokraterna har gått emot privata alternativ, trots att dessa uppenbarligen har varit billigare och bättre.

Vandra vidare

I ett yttrande till 1987 års partikongress säger den socialdemokratiska partistyrelsen att folkrörelser och kooperativ är tänkbara som komplement till den offentliga sektorn, men inte verksamhet som bedrivs i företagsform:

I socialdemokratins grundsyn ligger en önskan att värna och utveckla den generella välfärdspolitiken och den demokratiska kontrollen över den gemensamma sektorn. Därför avvisar vi kommersiella inslag. — Med marknadsstyrning och kommersiella inslag i den gemensamma sektorn skulle vi riskera att urholka solidariteten i samhället. Det skulle få allvarliga konsekvenser för jämlikheten. Det skulle betyda inskränkningar i frihet och demokrati.

Detta kategoriska avfärdande av "kommersiella inslag" måste tolkas som att ytterligare inskränkningar för enskilda alternativ är att vänta. I september 1987 presenterade också folkrörelseutredningen ett förslag som skall förhindra att kommuner anlitar företag inom flera delar av socialtjänsten:

"Enligt vår mening bör vårduppgifter av typ barnomsorg, äldreomsorg och

handikappomsorg inte anförtros åt sådana företag.”

Syftet med folkrörelseutredningens förslag sägs vara att ge större utrymme för föreningsdrivna alternativ. Men det är naturligtvis de offentliga monopolen, inte de enskilda alternativen, som utgör ett hinder för föreningarna. Man bör också komma ihåg att det ofta är socialdemokraterna som har försvårat för ideella alternativ: Röda korsets sjukhusvårdinnor, LP-stiftelsens missbrukarvård, föräldrakooperativa daghem o.s.v.

Under våren 1988 gick socialdemokraterna ut med en stor affischkampanj över hela landet med budskapet att privat vård inte kan vara mänsklig.

F. Ett liberalt reformprogram

I detta avsnitt presenteras ett 37-punktsprogram för den offentliga sektorns förnyelse. Kraven sammanfattas under fem rubriker:

- Öka valfriheten!
- Värna kärnområdena!
- Öka effektiviteten!
- Släpp personalen loss!
- Utveckla politikerrollen!

De olika målen hänger naturligtvis samman. Ökad valfrihet och en bättre personalpolitik bidrar till en ökad effektivitet förutom att målen har ett värde i sig. Genom ökad effektivitet kan vi bättre värna den offentliga sektorns kärnområden. Genom en utvecklad politikerroll kan de fyra första målen lättare nås.

Öka valfriheten!

1. Ge föräldrar rätt att välja barnomsorg

Stöd till barnomsorgen måste utgå på samma villkor oavsett i vilken form den bedrivs. Genom det förslag som har utarbetats av folkpartiet, centerpartiet och moderata samlingspartiet kommer barnfamiljernas valfrihet att öka avsevärt. Förslaget innebär bl a:

- ett vårdnadsbidrag som ger småbarnsföräldrar ökade ekonomiska möjligheter att välja den barnomsorg som passar dem bäst
- lika ekonomisk behandling av kommunala och enskilda daghem
- full behovstäckning inom barnomsorgen senast 1991.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om familjepolitik.

2. Ge elever rätt till individanpassad undervisning

Elever och föräldrar måste få större möjligheter att välja utbildningsinriktning. De olika skolorna skall lokalt ges ökad självständighet vilket leder till fler valmöjligheter. Skolan bör öka möjligheterna att ge individuella studieprogram.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om skolan.

3. *Geföräldrar och elever rätt att välja skola*

Elever och föräldrar skall kunna välja skola inom det offentliga skolväsendet eller en friskola. Vi vill pröva ett system där statliga och kommunala anslag följer eleven. Då får friskolorna en likvärdig behandling förutsatt att de i huvudsak uppfyller läroplanens krav. Statsbidrag för nya friskolor skall betalas ut redan från starten, inte som i dag först efter tre år.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om skolan.

4. *Ge patienter rätt att välja sjukvård*

Fördelningen mellan offentlig och privat sjukvård skall inte bestämmas av politiska organ utan av de vårdbehövande människorna. Därför avvisar folkpartiet Dagmarsystemet som inskränker patienternas valfrihet och läkarnas och sjukgymnasternas etableringsrätt.

Även inom den offentliga sektorn bör möjligheterna till valfrihet och individuell anpassning bli större. Människor bör t.ex. kunna välja vilken vårdcentral och läkare de skall gå till. Alla skall ha rätt till en egen husläkare.

Vårdcentraler skall kunna drivas i enskild eller offentlig regi. I bägge fallen bör de få en fast årlig ersättning för varje patient som registreras vid vårdcentralen. Samma ersättningssystem bör tillämpas för privata husläkare.

Privatpraktiserande läkare och sjukgymnaster måste ha rimliga möjligheter att få en ersättning från försäkringskassan som, tillsammans med patientavgifterna, ger kostnadstäckning, skälig arbetsinkomst och möjligheter till fortbildning och utveckling av verksamheten. Försäkringsersättningen bör även ge möjligheter till mer kvalificerade behandlingar. Också andra yrkesgrupper än läkare och sjukgymnaster – t.ex. sjuksköterskor, barnmorskor och psykoterapeuter – bör kunna få anslutas till sjukförsäkringen som privatpraktiker.

Läkare som etablerar sig i glesbygd bör få särskilda ekonomiska stimulanser. Detta kan öka antalet läkare i områden med låg läkartäthet och därmed främja valfriheten där.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om sjukvård.

5. *Ge patienter rätt att välja tandläkare*

Människor skall själva få välja tandläkare. Någon övre gräns för privattandläkares andel av vuxentandvården bör inte finnas. Nuvarande etableringsbegränsningar bör avvecklas.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om tandvård.

6. *Anlita privata vårdhem*

De privata vårdhemmen är viktiga komplement till den vård som bedrivs av landstingen. De är ofta små och hemtrevliga. Personalomsättningen är låg och småskaligheten ger möjlighet till personlig omvårdnad. Det är dessutom ofta ekonomiskt fördelaktigt att anlita enskilda vårdhem.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om sjukvård.

7. Ge äldre och handikappade rätt att välja service

Äldre och handikappade är ofta starkt beroende av det allmännas insatser. Därför är det särskilt angeläget att de har möjligheter att få vård, service och omsorg anpassade till sina individuella behov.

Ett viktigt område är boendet. Alla måste själva få välja hur de skall bo. Även vad gäller hemservice och färdtjänst måste valfriheten öka. I dag präglas denna service of ta starkt av regleringar och förmynderi. En möjlighet är att ge dem som är i behov av stöd servicekuponger som berättigar dem till en viss mängd av dessa tjänster. De får sedan själva fritt välja mellan olika producenter och göra den prioritering av hemservice och färdtjänst de önskar. Regeringen bör initiera en försöksverksamhet med denna inriktning.

Vad som har sagts i detta avsnitt bör riksdagen ge regeringen tillkänna.

8. Ge dem som bor i "allmännyttan" rätt att bilda bostadsrätt

Om en majoritet av hyresgästerna i ett allmännyttigt hus så önskar bör lägenheterna kunna omvandlas till bostadsrätter. Hösten 1987 beslöt riksdagen att dra in räntebidragen till hus som omvandlades på detta sätt. Detta beslut måste upphävas.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om bostadspolitik.

9. Tillåt friare etablering av radio och TV

Staten skall inte styra vad människor läser, hör och ser. Den nya medietekniken kan ge större utbud och ökade valmöjligheter, konkurrens mellan flera programmakare, nya chanser till kommunikation för enskilda, organisationer och företag.

En fristående, reklamfinansierad tredje TV-kanal bör ges sändningsrätt. Även lokala, reklamfinansierade TV-sändningar över etern bör tillåtas. Också på ljudradioområdet bör en friare etableringsrätt tillåtas.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om radio och TV.

10. Stärk konsumentinflytandet i offentlig sektor

Folkpartiets mångåriga arbete för närdemokrati har syftat till att öka medborgarnas möjligheter att påverka den kommunala verksamhet som mest berör dem själva. Vi arbetar t.ex. för att föräldrar och elever skall få större möjligheter att påverka det som sker i skolan.

Om medborgarna får rätt att välja enskilda alternativ i stället för kommunal service, kommer kommunerna att vara mycket angelägna att se till att deras service anpassas till "brukarnas" önskemål. Kunden placeras i centrum – inte i väntrum.

Ibland förhindras sådant "brukarinflytande" dock av statliga regler. De skolråd med elev- och föräldramedverkan som folkpartiet arbetar för torde t.ex. inte vara möjliga med nuvarande lagstiftning. Olika hinder för ett ökat konsumentinflytande i den offentliga sektorn måste tas bort. Regeringen bör upprätta en handlingsplan för ökat konsumentinflytande i den offentliga sektorn med den inriktning som här har angivits.

Vad som har sagts i detta avsnitt bör riksdagen ge regeringen tillkänna.

11. Stöd ideella föreningar och kooperativ

Många verksamheter som i dag domineras av den offentliga sektorn har uppstått genom föreningar, kristna församlingar och olika typer av kooperativ: vårdinrättningar, bibliotek, barnomsorg, skolor etc. Dessa enskilda initiativ har haft stor betydelse för välfärdspolitikens utveckling.

Kyrkor, föreningar och kooperativ kan fortfarande spela en viktig roll för förnyelsen av social och annan service. Därför är det viktigt att det allmänna bidrar till att ge dessa sammanslutningar goda yttre förutsättningar och möjligheter att utveckla olika typer av service.

Fackligt motstånd mot ideell medverkan i t.ex. vård och omsorg måste motarbetas. En avdragsrätt för gåvor till ideellt och humanitärt arbete bör införas, vilket behandlas i en särskild motion.

Värna kärnområdena!

12. Getillräckliga resurser för de kollektiva tjänsterna

När hårda prioriteringar skall göras riskerar det att gå ut över de kollektiva tjänsterna, eftersom kopplingen mellan resursnedskärningar och effekter för enskilda människor är mindre tydlig här än när det gäller t.ex. försämrade sociala förmåner eller dyrare livsmedel.

Brister föreligger i dag inom t.ex. försvaret, polisen samt miljö- och kulturminnesvården. Dessa problem beror inte bara på resurstilldelningen utan även på hur resurserna används, vilka regelsystem som gäller, hur arbetsförhållandena för personalen är o.s.v. Det är dock uppenbart att flera av ovanstående områden behöver resurstillskott.

Detta behandlas ytterligare i särskilda motioner.

13. Stärk rättssäkerheten

Vi behöver en effektiv statsmakt som kan verkställa de beslut som regering och riksdag fattar. Men myndigheter måste alltid visa respekt för den enskildes rättssäkerhet och integritet. Det finns alltid risker för misstag och felbedömningar i myndighetsutövning. Därför måste det finnas garantier för att en individ som oskyldigt drabbas av ett sådant misstag kan få rättelse och eventuell ekonomisk kompensation.

Det finns oroande exempel på att rättssäkerheten är otillräcklig i Sverige. Sälunda måste t.ex. småföretagare få rätt till skäligt skadestånd om de har utsatts för felaktig myndighetsutövning och flyktingar måste få rätt till juridiskt biträde redan vid gränsen. Den som vinner ett skattemål skall få sina rättegångskostnader betalda. Reglerna om företagsbot, näringsförbud och näringstillstånd, generalklausulen mot skatteflykt, bevissäk ringslagen och betalningssäkringslagen måste avskaffas eller kraftigt förändras.

JO:s ställning måste stärkas och ämbetsmannaansvaret skärpas. JO bör ges samma kompetens att kontrollera på det kommunala området som på det statliga. Debatten om pensionsskatten visade att äganderätten behöver ett starkare rättsskydd och att reglerna mot retroaktiv lagstiftning måste skärpas.

Detta behandlas ytterligare i särskilda motioner.

14. Sälj företag

Offentliga företag som har till enda syfte att driva affärsverksamhet, d.v.s. där särskilda och starka skäl till ett offentligt engagemang saknas, bör säljas. För större företag är börserna en lämplig väg för försäljning. Ett mål bör vara att aktieägandet sprids. I vissa fall kan i första hand de anställda erbjudas att köpa aktierna.

I juli 1988 presenterade folkpartiet till sammans med centerpartiet och moderata samlingspartiet ett gemensamt förslag om ägandespridning genom försäljning av statliga verksamheter. Där presenterades ett ambitiöst program om utförsäljning av statliga företag. I en första försäljningsomgång är bl.a. följande företag aktuella: Procordia, PKbanken, ASSI, Ncb och Domänföretagen.

Det finns av flera skäl anledning att rikta kritik mot den aktieemission som gjordes av Procordia 1987. Dels var den för liten, dels gynnades etablerade intressen vilket motverkade önskemålet om ägandespridning.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om statliga företag.

15. Skilj ut myndighetsfunktionerna

Myndighetsutövning bör normalt inte ske i bolagsform. All myndighetsutövning bör organisatoriskt skiljas från affärsverksamhet som är utsatt för konkurrens. Det undanröjer misstankar om att myndigheten inte är opartisk när den gör bedömningar och jämförelser mellan de egna produkterna och enskilda konkurrenters. Det tvingar också fram en boskillnad vid redovisning av myndighetsutövningens respektive affärsverksamhetens inkomster och utgifter.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om näringspolitik.

16. Avgränsa monopolen

Offentliga verk och bolag som har en monopolställning bör inte kunna ägna sig åt konkurrerande affärsverksamhet på ett sätt som gör att vinster från monopolområdet kan subventionera den konkurrensutsatta verksamheten. En lösning kan vara att helt enkelt upphäva monopolställningen, vilket t.ex. är lämpligt i fallet ABAB. En annan lösning är att begränsa monopolföretagens möjligheter att bedriva affärsverksamhet utöver monopolområdet.

Andra monopol och särställningar som bör ses över är bl.a. postgirots monopol på statliga betalningar, arbetsförmedlingsmonopolet och provningsmonopolen, t.ex. bilprovningen.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om näringspolitik.

17. Kontrollera affärsverksamhetens effektivitet bättre

Kontrollen av den offentliga affärsverksamhetens effektivitet bör stärkas. Om skattesubventioner i enskilda fall blir nödvändiga av exempelvis regionala skäl, måste detta klart redovisas. Samtidigt måste det finnas med en bedömning av huruvida subventionerna kan ha negativa effekter på

konkurrerande företag, utgöra handelshinder eller på annat sätt snedvrída konkurrensen i den berörda branschen.

Mot. 1988/89
Fi501

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om näringspolitik.

18. Inga privilegier för "allmännyttan"

Allmännyttiga bostadsföretag får inte ges en mer förmånlig behandling än privatägda fastigheter då det gäller t.ex. statliga lån, räntebidrag och beskattning.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om bostadspolitik.

19. Öka anbudsupphandlingen

Alla tillfällen till anbudsupphandling bör utnyttjas för transporter, städning, fastighetsskötsel, matlagning o.s.v. Ibland är egen regi bäst men upphandling bör alltid prövas. För statliga sektorn finns strikta regler för upphandling som skall garantera affärsmässighet och opartiskhet. I princip bör samma krav också ställas på valet mellan egen regi och entreprenad. Den kommunala upphandlingen bör liksom den statliga regleras i lag.

Ofta görs över huvud taget inga överväganden om entreprenad, trots att detta skulle vara fullt möjligt. I en del fall görs sådana överväganden men på felaktiga grunder, t.ex. därför att vissa fasta kostnader för egen regi "glöms bort". Ett sätt att skapa bättre förhållanden är att organisatoriskt klart skilja på upphandlande och producerande funktioner. Det är också viktigt från skatte- och konkurrenssynpunkt att den offentliga egenregiverksamheten ges en enhetlig redovisningsform som tydligt visar de faktiska kostnaderna.

De offentliganställdas fackliga organisationer försöker ibland använda MBL för att stoppa privata entreprenörer, trots att någon facklig vetorätt inte finns annat än i mycket speciella fall. Därför bör denna lagstiftning ändras så att denna felaktiga lagtillämpning omöjliggörs.

Reglerna för moms skall utformas så att de inte påverkar valet mellan egen regi och entreprenad. Dagens regler kan slå olika, ibland gynnas entreprenader men ofta är det verksamhet i egen regi som får en förmånligare skattemässig behandling. En annan snedvridning är att offentligt ägda företag som t.ex. Kommundata är momsbelagda vid kommuners köp av datatjänster, varför andra dataföretag diskrimineras.

Vad som har sagts i detta avsnitt bör riksdagen ge regeringen tillkänna.

20. Begränsa den nya affärsverksamheten

På senare år har ett stigande intresse visats från stat och kommun att ge sig in i affärsverksamhet. Göteborgs kommun säljer spårvägs-kunnande till Turkiet, Piteå kommun äger ett måleri som målar en postterminal i Solna, rikspolisstyrelsen driver ett konsultbolag, skolor och högskolor satsar hårt på uppdragsutbildning etc.

En pådrivande faktor har varit att statliga och kommunala förvaltningar i besparingstider velat skaffa sig nya inkomstkällor. I vissa fall har speciallagar skrivits, t.ex. om turism, tjänsteexport och uppdragsutbildning. Men i flera fall är dessa verksamheter juridiskt tveksamma. Att en kommun målar hus åt staten i en kommun många mil bort strider uppenbarligen både mot kommunallagens anda och bokstav.

Om ett offentligt organ får rätt att sälja överkapacitet är det sällan en konkurrens på lika villkor. Det har ofta haft möjlighet att finansiera en rad kostnader med skattemedel som den privata konkurrenten måste ta ut i priset.

Även om priset sätts korrekt kvarstår det faktum att den privata verksamheten innebär en affärsrisk som normalt inte finns i den offentliga. Om en offentlig affärsverksamhet går med förlust får skattebetalarna stå för förlusterna medan en privat företagare måste kalkylera med något större marginal för att kompensera den större affärsrisken.

Detta är än så länge ett marginellt problem ur den privata företagsamhetens synvinkel. Men om den nuvarande tendensen förstärks kommer problemet så småningom att bli stort. Det finns därför anledning att se över hela detta område.

Vad som har sagts i detta avsnitt bör riksdagen ge regeringen tillkänna.

21. Utveckla en inre marknad

Genom att använda sig av interndebitering kan effektiviteten i en organisation förbättras. Då blir det naturligare att hushålla med resurserna och att fundera på alternativa sätt att lösa en uppgift. Anbudsförfarande och prissättning bör också användas mellan offentliga förvaltningar i större utsträckning än i dag.

Regler som hindrar motiverade resursöverföringar mellan offentliga organ måste avskaffas, t.ex. överföring av pengar från sjukkassan till sjukvården i syfte att bygga ut operationskapaciteten. Detta är i dag omöjligt trots att det skulle minska behovet av att betala ut sjukpenning till dem som köar för operation. Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om sjukvård.

22. Satsa på mål, mått och kontroll

Ett sätt att öka effektiviteten är att övergå från regelstyrning till målstyrning. Detta fordrar tydliga mål, bra verksamhetsmått och goda jämförelsemöjligheter. Det enklaste sättet att åstadkomma målstyrning är att tillåta konkurrens. Att vinna konsumenternas gunst blir då målet för verksamheten. Om konkurrens inte anses möjlig eller önskvärd får man arbeta med nyckeltal, jämförelser över tiden, jämförelser mellan olika inhemska producenter eller internationella jämförelser.

Olika undersökningar har visat att det finns betydande kostnadskillnader mellan olika offentliga producenter. Genom att systematiskt presentera jämförelser och analysera skillnader i effektivitet kan stora vinster göras. Dåliga producenter kan lära av dem som är bättre. Alla stimuleras till högre effektivitet och resurser kan styras dit de gör störst nytta.

Det finns naturligtvis svårigheter med att utveckla en effektiv målstyrning. En sådan styrning fordrar goda instrument för utvärdering, uppföljning och kontroll. De anställda måste kunna sätta in sitt arbete i förhållande till målen och politiker måste vara beredda att dra konsekvenser om målen inte uppnås.

Om det inte går att hitta vettiga mått för att utvärdera måluppfyllelsen är det ofta bäst att överlåta åt medborgarna att välja mellan olika alternativ.

23. Studera de enskilda alternativen

Mycket talar för att enskilda alternativ ofta är effektivare än offentliga. Våra kunskaper om detta är emellertid otillräckliga. Det saknas omfattande och systematiska kartläggningar av de enskilda alternativen och jämförelser mellan privata och offentliga producenter.

Mer statistik och forskning behövs. Sådana undersökningar skulle också kunna stimulera utvecklingen av bättre mätmetoder. Detta skulle kunna underlätta det politiska beslutsfattandet, oavsett om en verksamhet bedrivs i egen regi eller upphandlas på entreprenad.

Vad som har sagts i detta avsnitt bör riksdagen ge regeringen tillkänna.

Släpp personalen loss!

Vad som sägs under denna rubrik bör riksdagen ge regeringen tillkänna.

24. Skapa bättre anställningsvillkor

Ett övergripande mål för den offentliga löne- och personalpolitiken är att underlätta rekrytering och utveckling av bra arbetskraft. Den offentliga sektorn måste kunna erbjuda konkurrenskraftiga arbetsvillkor i förhållande till den privata sektorn. Detta kan kosta en del. Men man bör komma ihåg att en otillräckligt kvalificerad personal och en hög personalomsättning ofta innebär höga kostnader i onödan.

Inom den offentliga sektorn måste det finnas en tillräcklig flexibilitet för att komma till rätta med bl.a. regionala obalanser. Det råder t.ex. större brist på poliser i storstäder och på läkare i glesbygder. Villkoren måste kunna förbättras mer där bristerna är störst.

Den offentliga sektorn behöver ett mer flexibelt lönesystem för att klara denna uppgift. Men det räcker inte med att reformera lönesystemet, man måste även lära sig att hantera det på ett bra sätt. Det finns dåliga exempel, t.ex. att en anställd måste kunna dokumentera att han har anbud från annat håll för att få marknadslönetillägg.

25. Skapa bättre "osynliga kontrakt"

Den offentliga sektorns attraktivitet på arbetsmarknaden är bara delvis en fråga om löner och andra direkt mätbara anställningsvillkor. Även det osynliga kontraktet, d.v.s. den anställdes befogenheter, ansvar, relationer till chefer etc, har betydelse. Detta visas bl.a. av det faktum att enskilda arbetsgivare inom den sociala sektorn ofta har lättare att rekrytera personal än den offentliga, trots att de inte erbjuder bättre formella anställningsvillkor.

Till det osynliga kontraktet hör också svårgripbara faktorer som yrkesstolthet, status, "företagskultur" o.s.v. I dag känner sig många offentligtanställda pressade av krav och kritik. Mycket av statusen i yrket har försvunnit. De känner att de inte kan utveckla sin yrkesstolthet. Politiker, chefer och andra anställda måste bättre kunna ta fasta på och utveckla det unika i den offentliga sektorns tradition och möjligheter. Det som gör att de anställda kan känna stolthet över sitt arbete.

26. Decentralisera och delegera

Stordriftsfördelarna i servicesektorn är ofta små samtidigt som den offentliga sektorns enheter är stora. En decentralisering och delegering är därför angelägen. Här finns mycket att lära av de enskilda alternativen, som ofta är uppbyggda av en entreprenör och drivs i liten skala.

Det bör skapas fler och mindre resultatenheter med ett klart ansvarsområde och göras bättre kopplingar mellan ansvar och beslutsbefogenheter. Den enskilde måste kunna styra och planera sitt eget arbete. De som har direktkontakt med kunderna måste ges kompetens och befogenheter att anpassa servicen och ge snabba besked. De olika enheterna måste själva i högre grad kunna besluta om organisation, arbetsordningar etc. Det är underligt att många myndigheter som har befogenheter att reglera utomståendes verksamheter inte anses ha kompetens att bestämma om sin egen interna organisation.

Budgeten får inte förhindra en effektiv verksamhet. Det måste vara möjligt att disponera åtminstone en del av ett överskott för att förbättra verksamheten och att flytta anslag mellan olika år.

27. Uppmuntra kreativitet och experiment

Lärare, sjuksköterskor, hemvårdare, byrådirektörer och andra offentliganställda måste få möjligheter att pröva egna idéer till att förbättra verksamheten.

Många verksamheter utvecklas bäst om anställda kan förenas kring en speciell idé, t.ex. en viss pedagogisk metod eller vårdideologi. Sannolikt fungerar verksamhetsidén bäst om anställda och konsumenter har sökt sig till skolan, vårdhemmet etc. dyl just därför att de tror på idén. Möjlighet till idébildning och profilering förutsätter därför att man lokalt kan skapa flexibla lösningar av organisation, personalrekrytering etc. dyl.

28. Hjälpa de anställda att starta eget

Alla människor kommer inte bäst till sin rätt som anställda utan kan utvecklas mer som entreprenörer. Säkert finns i dag tusentals offentliganställda som har lysande entreprenörstalanger. De har hittills varit instängda i den offentliga sektorn.

De offentliga arbetsgivarna har ett ansvar för att stimulera dem som vill starta eget: hjälpa till i starten, vara generösa med tjänstledigheter etc. I vissa fall kan det vara lämpligt att de anställda får överta en verksamhet och driva den vidare i egen regi.

29. Stimulera personlig utveckling

Alla anställda skall ges goda möjligheter att utvecklas och göra karriär. Det är inte minst viktigt att det skapas utvecklingsmöjligheter också vid sidan av att bli chef. Alla passar inte som chefer, men skulle ändå kunna ge mer om de successivt fick mer kvalificerade uppgifter och bättre anställningsvillkor.

Det måste finnas goda möjligheter till vidareutbildning, specialisering, arbetsbyte och "pryo". Tillgång till kvalificerad arbetsledning, rådgivning o.s.v. bör finnas.

Befordringsgångar, lönesättning, arbetsordningar etc måste bli mindre stela. Personliga kvalifikationer måste betyda mer än tjänsteår och formell status. Det är t.ex. orimligt att en undersköterska som råkar ha en biträdestjänst inte får undersköterskas befogenheter. Det är också oacceptabelt att det meritvärde en lärares tjänsteår har minskas kraftigt om den sökta tjänsten ligger i en annan kommun än den som läraren har arbetat i.

30. *Belöna bättre*

Den offentliga sektorn måste bli bättre på att använda belöningar till de anställda, såväl individuella som kollektiva. Om man gör besparingar på en arbetsplats måste de anställda kunna få behålla en del av vinsten för t.ex. personlig utveckling eller för att förbättra verksamheten. Även resultatlöner, resultatbonus etc bör bli vanligare.

Belöningssystemen skall vara öppna och kända. Arbetsgivaren bör diskutera de principer och värderingar belöningarna bygger på med de anställda och deras fackliga organisationer. Annars finns risken att belöningarna uppfattas som "fjäsktillägg".

Arbetsplatsen måste kunna disponera vissa "trivselpengar" för personal-sociala insatser. Det är dumt att snåla på detta eftersom det oftast ger relativt litet pengar men mycket mindre trivsel.

Det måste också bli mer lönsamt för den enskilde att göra karriär. De offentliga löneplanerna har blivit för sammanpressade, vilket t.ex. har medfört att det knappast lönar sig för en undersköterska att utbilda sig till sjuksköterska.

Den viktigaste reformen i svensk ekonomi för att stimulera till extrainsatser är att kraftigt sänka marginalskatterna. Denna reform har naturligtvis också positiva effekter inom den offentliga sektorn.

31. *Släpp lärarna loss*

Det behövs snabba insatser för att återskapa yrkesglädje och självförtroende hos Sveriges lärarkår. Det är dags att återupprätta litet av det gamla folkskolläraridealet: entusiastiska folkbildare som känner engagemang och ansvar för att fostra det växande släktet och som möter förtroende, uppskattning och intresse från sin omgivning.

I ett centralt perspektiv kan det säkert te sig rationellt och meningsfullt med mallar, planer och detaljerade instruktioner om hur undervisningen skall läggas upp. Men i den enskilde lärarens eller skolledarens perspektiv kan denna pappersmängd i stället bli en byråkratisk snårskog som dödar fantasi och arbetsglädje.

Vi måste släppa lärarna loss och ge dem vidgat ansvar och ökad frihet. Det är viktigt att ambitiösa lärare får tillfälle till karriär utan att behöva lämna sin pedagogiska uppgift. Det kan ske t.ex. genom inrättande av fler lektorstjänster, lönetillägg för extra undervisningsinsatser och återinförande av tjänster som huvudlärare och institutionsföreståndare.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om skolan.

32. *Lärchefensfåleda*

Den offentliga sektorn måste kunna erbjuda sådana villkor att lämpliga chefer kan rekryteras. Det måste också gå att ersätta en chef som visar sig olämplig, t.ex. genom att erbjuda alternativa, kvalificerade befattningar. En person som misslyckas som chef kan vara utmärkt på annat. Det kan också handla om att ha anställningskontrakt med generösa avgångsvederlag.

Cheferna måste ha större befogenheter i organisations- och personalfrågor. Detta betyder inte att chefen enväldigt skall fatta alla beslut men det skall finnas ett tydligt samband mellan ansvar och befogenheter. Den som leder en verksamhet skall ha ansvar för personal, lokaler, organisation, ekonomi o.s.v. Det är nödvändigt att arbetsledar- och chefsutbildningen utvecklas.

Det är inte självklart att den främste fackmannen också är den mest lämplige som chef. Även andra än lärare skall kunna bli skolledare. Även andra än läkare skall kunna bli chefer i sjukvården. De tankar som finns inom socialdepartementet att lagstifta om att en läkare skall vara chef inom alla enheter som bedriver diagnos, vård och behandling bör avvisas. På t.ex. sjukhem och i hemsjukvården där det först och främst gäller omvårdnad kan det ofta vara lämpligare att en sjuksköterska åläggs ledningsansvaret.

33. *Lyssna på facket*

För att de offentliga verksamheterna skall kunna nå sina mål, fördras ett gott samarbete och ett ömsesidigt förtroende mellan politiker, personal och fack. Politiker bör lyssna på facket i frågor som påverkar de anställdas arbetsvillkor. Men de fackliga organisationerna varken har eller bör få någon vetorätt mot politiska beslut. De fackliga representanternas närvarorätt på kommunala nämndsammanträden bör avskaffas eftersom det ger offentliganställda en form av dubbelrepresentation.

Det är politikerna som är ytterst ansvariga för den offentliga verksamheten. Det går inte att skylla på facket eller på MBL utan politiker måste ta ansvaret och fatta de beslut som man finner lämpliga. Politikernas främsta lojalitet bör alltid vara mot medborgarna, och det är deras behov av en bra service till rimliga kostnader som måste sättas i främsta rummet, inte en viss organisationsform för produktionen.

De offentliganställda skall ha strejkrätt och avtalsfrihet. Men om de offentliganställdas organisationer vägrar att sluta avtal som möjliggör en effektiv verksamhet, måste politikerna ta konsekvenserna av detta och överväga andra organisationsformer.

På samma sätt som de privatanställda kan drabbas negativt av orimliga avtal, måste de offentliganställda kunna räkna med det. Självfallet får inte heller interna fackliga revirgränser förhindra att en verksamhet organiseras om, att huvudmannaskapet ändras e dyl.

34. Klargör rollerna

Politikerna skall inte försöka bedriva något dubbelkommando med chefs-tjänstemännen. De skall i första hand påverka i övergripande och långsiktiga frågor.

De allra flesta chefer vill göra ett så bra arbete som möjligt utifrån de politiska mål som finns för verksamheten. Men tjänstemän har ofta också andra perspektiv och drivkrafter än politikerna. De är sektorsföreträdare snarare än allmänföreträdare. De kan känna trycket från den egna organisationen starkare än från medborgarna. De tycker att det är roligare att expandera än att göra nedskärningar; enklare att bevara än förändra. Byråkrater tror ofta mer på byråkrati än på marknader.

Ju mer en producent är utsatt för konkurrens, desto större är möjligheterna att ge tjänstemännen relativt stor frihet. Den politiska styrningen ersätts då av marknadstrycket. Men där detta inte är möjligt och där det inte heller är så enkelt att fastställa klara mål och mått, där måste den politiska styrningen vara starkare.

Det finns givetvis också en risk att politiker blir alltför specialiserade och börjar se sig som företrädare för en viss förvaltning eller myndighet. Det är från denna synpunkt ofta en fördel att upphandla tjänster i stället för att driva verksamheter i egen regi. Politiker får då inte "dubbla lojaliteter" till konsumenter och producenter utan blir lättare renodlade konsumentföreträdare. De behöver inte fundera så mycket på personella och organisatoriska frågor utan kan helt koncentrera sig på kostnads- och resultatjämförelser mellan olika producenter.

35. Ge politiker information och resurser

Nyckeln till en effektiv politisk styrning ligger ofta i ett snabbt och säkert informationsflöde. Det är inte mängden information som är avgörande. Det viktiga är att kunna få rätt information i rätt tid – även sådan information som är obekvämt för de ledande tjänstemännen.

För att politiker effektivt skall kunna utöva sin funktion fordras också att de har tillgång till ordentliga utredningsresurser, tillräckligt med tid att sätta sig in i frågor, bra praktiska arbetsvillkor och möjligheter att genom utbildning, studieresor, "pryo" etc sätta sig in i olika ämnesområden. Ersättningen för politiska uppdrag måste vara tillräcklig för att locka människor från alla delar av samhället.

36. Låt riksdag och regering koncentrera sig på det viktiga

Det är långt ifrån säkert att den politiska styrningen ökar genom komplicerade och detaljerade regelsystem. Ofta är det ju komplexiteten i olika regelsystem, omfattningen av den politiska sfären etc som gör att politiker känner vanmakt, inte vet hur de skall styra och inte vet vilka konsekvenser deras beslut får.

Riksdagen fattar varje år en rad detaljbeslut utan att det innebär någon egentlig maktutövning. Regeringen är överhopad av förvaltningsärenden

utan principiell betydelse. Statsråd tvingas ofta syssla med frågor som andra – tjänstemän, journalister, påtryckare – har bestämt att de skall ta ställning till.

Mot. 1988/89
Fi501

Därmed kommer kortsiktiga problem att dominera över långsiktiga, konkreta frågor över mer svårgripbara, frågor med klara intressekonflikter över mer övergripande problem. Tiden räcker inte till för de frågor som ett statsråd eller en riksdagsledamot borde ägna sig åt för att kunna genomföra en medveten politisk förändring.

Regering och riksdag måste få mer tid för övergripande, strategiska frågor. Riksdagens ställning som offentligt forum för diskussion och kontroll måste stärkas. Ett viktigt steg är att riksdagen, efter åratal av liberalt opinionsarbete, äntligen har börjat med offentliga utskottsutfrågningar.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om folkstyret.

37. Ge kommunerna större frihet

Den statliga regleringen av kommuner och landsting måste minska. Det gäller inte minst statsbidragen där olika specialdestinerade bidrag bör slås ihop till större poster. Enbart skolan omfattas av ett 20-tal olika bidragskriterier. Detta skapar omfattande administration, bristande flexibilitet samt hämmar effektiviteten och förnyelseförmågan.

Ett viktigt inslag för att vitalisera den kommunala sektorn är naturligtvis att öka kommuninvånarnas möjligheter att påverka politiken. Några viktiga reformer är:

- Möjligheter för kommuner att införa direktvalda kommundelsfullmäktige
- Skilda valdagar för riksdagsval och kommunala val
- Inrättande av en kommunombudsman (kommunal JO) motsvarande landstingens förtroendenämnder, dit medborgarna kan vända sig med frågor och klagomål
- Ökat inslag av personval
- En mer positiv attityd från regeringen vad gäller kommundelningar
- Förenklingar för kommuner som vill anordna lokala folkomröstningar.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om kommunal demokrati.

G. Hemställan

Med hänvisning till vad i motionen anförts hemställs

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om äldres och handikappades rätt att välja service,¹⁾

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om starkare konsumentinflytande i offentlig sektor,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om ökad anbudsupphandling,

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om mervärdesskatte regler vid entreprenader,²⁾

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om behovet av en översyn av de problem som är förknippade med att offentliga organ också driver kommersiell verksamhet,

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om behovet av statistik och forskning om jämförelser mellan privata och offentliga producenter m.m. ,

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om den offentliga personalpolitiken m.m.³]

Mot. 1988/89
Fi501

Stockholm den 11 januari 1989

Bengt Westerberg (fp)

Ingemar Eliasson (fp)

Karin Ahrland (fp)

Charlotte Branting (fp)

Sigge Godin (fp)

Ingela Mårtensson (fp)

Jan-Erik Wikström (fp)

Kerstin Ekman (fp)

Karl-Göran Biörsmark (fp)

Birgit Friggebo (fp)

Elver Jonsson (fp)

Anne Wibble (fp)

Lars Leijonborg (fp)

¹ 1988/89:So206.

² 1988/89:Sk605.

³ 1988/89:A602.

